JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hirsjärvi, Irma; Kovala, Urpo; Ruotsalainen, Maria

Title: Fantasian vastaanoton tutkimus

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © tekijät ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Hirsjärvi, I., Kovala, U., & Ruotsalainen, M. (2021). Fantasian vastaanoton tutkimus. In J. Korpua, I. Hirsjärvi, U. Kovala, & T. Välisalo (Eds.), Fantasia : Lajit, ilmiö ja yhteiskunta (pp. 455-478). Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 130. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8699-5

Irma Hirsjärvi, Urpo Kovala & Maria Ruotsalainen

FANTASIAN VASTAANOTON TUTKIMUS

Vastaanottotutkimuksen lähtökohtainen ajatus on, että teoksen merkitys syntyy vasta vastaanotossa – eli vasta kun se luetaan, nähdään ja koetaan. Teoksia voi tarkastella monista näkökulmista eikä vastaanoton eli reseption tarkastelu korvaa muita näkökulmia, mutta minkä tahansa kulttuurituotteen kohdalla on joskus relevanttia kysyä seuraavanlaisia, tässä fantasiaan liittyviä kysymyksiä: Miksi fantasiaa harrastetaan? Miten se oikeasti vastaanotetaan? Miten esimerkiksi tieteisromaanin tai fantasiaelokuvan merkitykset riippuvat vastaanottajien odotushorisonteista ja kokemustaustoista? Mikä on lajityypin merkitys vastaanotossa? Mitä funktioita fantasialla erilaisille lukijoille on? Mihin vastaanottajat kiinnittävät huomiota ja mikä on heille tärkeää, mikä ei?

Fantasian harrastus kirjallisuushistoriassa ja lukemistutkimuksissa

Reseptio on kommunikaation välttämätön aspekti, mutta siitä voi puhua tai tulla puhuneeksi monenlaisilla sanastoilla. Fantasian vastaanottoon liittyviä tietoja löytyykin jo varsinaisen vastaanotto- eli reseptiotutkimuksen ulkopuolelta kirjallisuushistoriasta ja lukemistutkimuksista.

Ensinnäkin vastaanotosta kertoo jotain jo sekin, mitä minäkin aikana on julkaistu. Kirjallisuuden osalta on tarkasteltu fantasiakirjallisuuden käännösten ja toisaalta kotimaisen tuotannon julkaisemista. Aloitamme määrällisestä tutkimuksesta, jolla tässä yhteydessä tarkoitamme kirjallisuuden julkaisemista käsitteleviä tutkimuksia.

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkija Riitta Kuivasmäki on todennut, että 1800-luvun Suomessa lapsille ja nuorille suunnattua fantasiaa julkaistiin hyvin vähän. Julius Krohnin *Kuun tarinoi-*

ta (1889, salanimellä Suonio) lukuun ottamatta fantasiatuotanto lepäsi suomalaisten kansansatujulkaisujen varassa, joiden lisäksi ilmestyi satunnaisesti vähäinen määrä taidesatuja ja jokunen arkkisatu. (Kuivasmäki 1990, 127, 133.) Selkeästi aikuisille suunnattua fantasiaa julkaistiin vielä vähemmän. Poikkeus varsinkin näkyvyyden suhteen oli yhteiskunnallisesti kantaaottava utopia, joka oli suosittu genre vuosisadan vaihteen kahden puolen – sekä ruotsiksi että suomeksi oli saatavilla muun muassa amerikkalaisen Edward Bellamyn ja englantilaisen William Morrisin teoksia. Kirjailijan ja utopiasosialistin Edward Bellamyn (1850–1898) teos *Looking Backward* (1888) ilmestyi ruotsiksi jo 1889 nimellä *En* Återblick. *Sociala iakttagelser efter ett uppvaknande* år *2000* ja suomennettiin vuonna 1902 nimellä *Vuonna 2000.*

William Morris (1834–1890) oli niin ikään merkittävä utopiasosialisti, ja hän asettui Bellamyn kyseisen teoksen yhteiskunnallista näkemystä ja koneromantiikkaa vastaan. Kiihkeän kirjakritiikin lisäksi hän kirjoitti romaanivastineen: teoksen *News from Nowhere* (1890, suom. *Ihannemaa*, 1900). Morrisin utopiassa ihmiset ovat valinneet konetulevaisuuden sijaan harmonisen luontosuhteen. Bellamyn koneromantiikka sai aikaan kymmeniä muitakin vastateoksia, muun muassa Richard Michaelïsin (1839–1909) *Looking Further Forward: An Answer to "Looking Backward" by Edward Bellamy (*1890). Kaikki kolme mainittua teosta myös suomennettiin. Vastaanottotutkimuksen kannalta vastareaktiota voisi kuvata jopa antifaniuden tuottamaksi julkaisujen aalloksi (ks. Gray 1997, 2002, 2005/2004).

Seuraavalla vuosisadalla ns. nykyaikaista fantasiakirjallisuutta ilmestyi suomennoksina erityisesti englantilaiselta kielialueelta, ensin melko harvakseen, ja tuolloin tulivat saataville muun muassa Lewis Carrollin *Liisan seikkailut ihmemaassa (1906),* Oscar Wilden *Onnellinen prinssi* (1888/1907), F. H. Burnettin kertomus *Prinssi Keijujalka* (1919) ja John Ruskinin *Kultavirran kuningas* (1851/1918). Sotien välisenä aikana fantasiateoksia julkaistiin enemmän, muiden muassa J. M. Barrien *Pekka Poikanen* (1906/1922), Hugh Loftingin *Tohtori Tuulisen tarina* (1920/1929),

Charles Kingsleyn *Vellamon lapset* (1863/1931), E. F. Bensonin *Sininen ovi* (1918/1931), A. A. Milnen *Nalle Puh* (1926/1934) ja Pamela Traversin *Maija Poppanen* (1934/1936) (Kovala 1992, 83–84.)

Toisen maailmansodan jälkeen tieteiskirjallisuus käsitteenä vakiintui angloamerikkalaisessa maailmassa. Genren tuotanto, joka koostui lähinnä avaruusseikkailuista, kasvoi hitaasti ja sille oli 1950-luvulle tultaessa muodostunut lukijakunta. Avaruusajan varhaisvuosina tieteiskirjallisuutta pidettiin maailmalla myös hyödyllisenä, koska sen katsottiin ohjaavan lapsia ja nuoria tekniikan ja luonnontieteiden pariin. Genrefantasian kohdalla kehitys oli vielä hitaampaa. (Hirsjärvi 2004, 141; Soikkeli 2013) Fantasian harrastuksen kannalta tärkeitä merkkipaaluja olivat Suomessa Tove Janssonin muumikirjat, myöhemmin Tolkienin teokset, ja 1980-luvulla osa Leena Krohnin tuotantoa. Fantasiakirjallisuutta alettiin suomentaa lisääntyvässä määrin vuosisadan vaihteen kahden puolen. Tuolloin syntyi niin kutsuttu fantasiabuumi, jota vauhditti J. K. Rowlingin Harry Potter -sarjan ja sen filmatisointien suuri suosio.

Kiehtova tilasto spekulatiivisen fiktion julkaisumääristä joka vuodelta aikavälillä 1867–2019 löytyy Risingshadow-sivustolta. Siitä voi tehdä mielenkiintoisia havaintoja, kuten että spekulatiivista fiktiota julkaistiin aluksi vain harvakseltaan, kunnes julkaiseminen vilkastui 1920-luvulla yksinomaan käännösten ansiosta; että seuraava nousukausi alkoi 1960-luvun lopulta, minkä jälkeen julkaisumäärä kasvoi tasaisesti huippuvuoteen 2013 saakka, jonka jälkeen luvuissa on hieman laskua; ja että kotimaisen kirjallisuuden osuus on vuodesta 2011 alkaen noussut nopeasti ja tasaisesti niin, että vuonna 2018 julkaistuista spekulatiivista fiktiota edustavasta 262 teoksesta 90 eli 55,6 % oli kotimaisia. (Kirjaston tilastoja.)

Tällaiset julkaisutuotannon määriä ja valikointia koskevat tarkastelut kertovat vastaanotosta jotain – ainakin sen, mitä minäkin aikana oli mahdollista vastaanottaa, mutta myös jotain siitä, mitä suosittiin. Tarkastelutavalla on kuitenkin rajoitteensa (ks. Kovala 1993) – ei vähiten se, että esimerkiksi suomeksi julkaistun fantasiakirjallisuuden määristä ei voi suoraan päätellä, minkä verran

fantasiaa luettiin ja tunnettiin. Varsinkin 1800-luvulla mutta myös pitkälle 1900-luvulle saakka muunkielisillä, erityisesti ruotsinkielisillä, laitoksilla oli suuri merkitys välittäjinä (Hirsjärvi 2004, 135; Kovala 1992, 169). Julkaisumäärien ja teosluetteloiden taakse päästäkseen niihin onkin yleensä liitetty aikalaisvastaanoton tarkastelua teosten julkisen vastaanoton, käytännössä kirjallisuuskritiikin, kautta.

Mitä voimme sanoa fantasian laadullisesta vastaanotosta Suomessa kritiikkeihin pohjaavan kirjallisuushistorian avulla? Ensinnäkin 1800-luvulla vallitsi kansansatuja suosiva mutta muuta fantasiaa vieroksuva ilmapiiri. Fantasia vaati tuolloin ilmeisestikin puolustamista, mitä kuvaa nimimerkki T.R.:n *Valvojassa* julkaisema arvio satukokoelmasta *Palleroisille iloksi*: ”...tontuista haaveksimista ei ole tarvis pitää taikauskona, ainakaan se ei ole vaarallista ja turmelevaa laatua” (Kuivasmäki 1990, 176).

Utopiakirjallisuutta luettiin ja sitä kommentoitiin aikakauslehdissä vuosisadan vaihteen kahden puolen. Se oli kuitenkin poikkeustapaus fantasiakirjallisuuden joukossa. Sen suosiollinen vastaanotto perustuikin todennäköisesti niihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin, joihin teokset osallistuivat, eikä niinkään utopioiden fantasia-aspektiin.

Muu julkaistu fantasiakirjallisuus, vaikka sen määrä kasvoi 1920-luvulla, sai kuitenkin sotien välisenä aikana varsin nuivan vastaanoton julkisessa kritiikissä. E. F. Bensonin *Sinisestä ovesta* kirjoitetaan:

> Fantastinen uniseikkailu, joka lienee tarkoitettu lasten luettavaksi. Lapsipsykologian kannalta kirjassa on monta kiintoisaa piirrettä, sillä lapsen unikuvissa, joissa päivän eläymykset ja tapahtumat kertautuvat mitä hassunkurisimmissa muodoissa, on yhtä ja toista lasten käsitystapoja valaisevaa. Kirja on tältä kannalta katsoen taitavasti kirjoitettu. Mutta nuorison-, puhumattakaan lastenkirjaksi, jommoiseksi se aihemaailmansa puolesta sopisi, se on liian raskas ja eriskummainen. (*Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1931* (1932))

Kyseessä on tavallaan fantasiaelementin realistinen tulkinta. Samanlaisin sopivaisuuskriteerein Milnen *Nalle Puh* arvioitiin nih-

keästi ja Barrien *Peter Pan* suorastaan tyrmättiin. Tällaiset arviot näyttävät osoittavan, että vielä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla nuorisokirjallisuuden odotettiin olevan ensi sijassa moraalisesti siveyttävää ja oikeisiin elämänarvoihin ohjaavaa. Tällaiseen odotushorisonttiin fantasiakirjallisuus sopi huonosti.

Kuten edellä todettiin, tieteiskirjallisuus lajityyppinä vakiintui Suomessa ja sai oman kannattajakuntansa 1950-luvulle mennessä, vaikka sitä kritisoitiin tuolloin ankarasti amerikkalaiseksi populaarikulttuuriksi (Hirsjärvi 2009, 119–120). Fantasian suosio kehittyi hitaammin. Esimerkiksi empiirisissä lukemistutkimuksissa fantasian lukeminen ei juurikaan noussut näkyville. Suomessa varhaisin laaja lukemistutkimus oli Martti Qvistin ja Faina Jyrkilän *Lukemisharrastus* (1960). Siinä ei suosikkikirjallisuuden yhteydessä mainita fantasiaa edustavia teoksia lainkaan. Pirkko Saarisen ja Arvo Lehtovaaran tutkimuksessa (1976) taas suosikkikirjallisuuden joukossa fantasiaa edustivat vain ”avaruusseikkailut”. He totesivat, että tuo genre oli – odotetusti – erityisesti poikien suosiossa. Kiinnostavaa on, että kyseisen tutkimuksen esiinnostamilla avaruusseikkailuista kiinnostuneilla osoittautui olevan kirjallisuudenkäyttötavoiltaan merkittävässä määrin samanlaisia ominaisuuksia tutkija Annikka Suonisen (2003) kymmeniä vuosia myöhemmin tarkastelemien science fiction -mediafanien kanssa: myös Lehtovaaran ja Saarisen tutkimuksessa *Nuorten mielikirjallisuus* paljon lukevien poikien kirjallinen maku oli monipuolinen. Tytöt pitivät myös poikakirjoista ja pojille osoittautuivat käyvän seikkailukirjojen lisäksi niin sadut, historiakirjat, aikuistenromaanit, uskonnolliset teokset kuin rakkausromaanit. Avaruusseikkailuista pitäneet tytöt ja pojat lukivat paljon, myös lehtiä, ja aikakaudelle tyypillisesti eritoten irtonumeroina. (Lehtovaara & Saarinen 1976, 207.) Myös Pirkko Saarisen ja Mikko Korkiakankaan (1997, 122–127) paljon lukevien tyttöjen ja poikien listoilla oli mukana tieteiskirjallisuus. Irma Hirsjärven (2009) suomalaista *fandomia* tarkastelevassa tutkimuksessa taas näytti olevan tyypillistä, että haastatellut fanit oppivat sukupuolesta riippumatta lukemaan hyvin varhaisessa iässä

sekä lukivat paljon, kaikenlaista kirjallisuutta, laajasti myös tietokirjallisuutta.

Vastaanoton tarkastelussa varsinkin julkisen kritiikin kautta on ongelmansa: aineistoa on erityisesti varhaisemmilta ajoilta niukasti ja se on usein johonkin suuntaan kallellaan – sitä on helppo ylitulkita ja yliyleistää. Vastaanotto- eli reseptiotutkimus syntyikin tarpeesta ottaa lukija ja hänen näkökulmansa sekä varsinainen merkityksenmuodostus paremmin huomioon.

Reseptiotutkimus

Reseptiotutkimus omana tutkimussuuntauksenaan syntyi Saksassa niin sanotun Konstanzin koulun yhteydessä. Sen tärkeimmät edustajat olivat Hans Robert Jauss ja Wolfgang Iser, joista edellinen oli hermeneuttisesti ja jälkimmäinen fenomenologisesti suuntautunut. Hermeneutiikasta tulee suuntauksen keskeinen käsite ”odotushorisontti”, joka esiintyi jo edellä. Käsite viittaa siihen esteettiskulttuuriseen taustatietoon ja niihin odotuksiin, joita vasten teoksen merkitys hahmottuu. Iserin keskeinen käsite taas oli implisiittinen lukija – teoksessa ennakoitu ja edellytetty lukija. Reseptiotutkimus oli mannereurooppalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa 1970-luvulla suorastaan hallitseva paradigma.

Suunnilleen samoihin aikoihin angloamerikkalaisessa tutkimuksessa vaikutti ns. *reader response* -suuntaus, jonka edustajia olivat muiden muassa David Leitch, Walter Slatoff, Jane P. Tompkins ja psykoanalyyttisesti suuntautunut Norman C. Holland. Useassa reader response -teoriassa käytetään implikoidun lukijan tai sisäislukijan käsitettä tai jotain näiden vastinetta. Fantasian vastaanoton yhteydessä sisäislukijoita ovat tarkastelleet muun muassa Amaryll Beatrice Chanady (1985) ja Mari Jämsen (2010). Tähän suuntaukseen on usein liitetty amerikkalainen kirjallisuusteoreetikko Stanley Fish ja erityisesti hänen ajatuksensa, että merkitykset eivät ole teksteissä vaan ne ovat *tulkintayhteisöjen* luomuksia. Esseessään ”Onko tässä luokassa tekstiä?” (Fish 1980) hän väitti,

että lähes mikä tahansa merkkijono voidaan tulkintayhteisön tarjoamien repertuaarien ja taustaoletusten avulla hahmottaa kaunokirjallisena tekstinä. Käsitettä on käytetty myös fantasian vastaanottoa hahmotettaessa (ks. Hirsjärvi, Kovala & Ruotsalainen 2016; Siikilä tulossa).

Vastaanottotutkimuksen näkökulmat, teoriat ja metodit kytkeytyvät läheisesti ihmistieteiden yleisiin suhdanteisiin (Seppänen 2005, 181). Samaan aikaan kuin saksalainen reseptioestetiikka alkoi 1980-luvulla hiipua, media- ja kulttuurintutkimuksessa alkoi vastaanottotutkimuksen kultakausi. Vastaanoton ja yleisön aktiivisuuden painottamisesta tuli yksi kulttuurintutkimuksen tärkeimmistä tunnusmerkeistä. Stuart Hallin sisäänkoodaus–uloskoodaus-malliin sisältyi jo erilaisia vastaanoton tapoja. Frank Parkinilta lainattua kolmijakoa hyödyntäen Hall esitti, että vastaanoton mahdollisuudet voi kiteyttää kolmeen tulkintatapaan – etualaistettua tulkintaa myötäilevä, neuvotteleva ja vastustava. Kontekstuaalisista tekijöistä Hallin malli otti huomioon lukijan luokkataustan ja vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen. Nationwide-ajankohtaisohjelman yleisöjä tarkastelleessa klassikkotutkimuksessaan David Morley taas laajensi relevanttien taustojen luetteloa huomattavan pitkäksi. (Hietala 2004, 275).

Hallin ja Morleyn tutkimusten merkitys on Veijo Hietalan (2004, 275) mukaan siinä, että ne käänsivät kulttuurituotteiden tutkimuksen huomion viestien sisältöjen analyysistä yleisöihin ja vastaanottoon. Kulttuurintutkimuksessa kehittyi 1980-luvulla lopulta suoranainen ”aktiivisen yleisön” paradigma, jonka tunnetuin edustaja oli John Fiske. Fisken (1992, 37–39) faniuden kolmen tuotannollisuuden muodon – semioottisen, diskursiivisen ja tekstuaalisen tuottavuuden (*semiotic*, *enunciative*, *textual*) – mallia on paljon käytetty erottelemaan vastaanottoon liittyvää viestintää, tuotantoa ja keskusteluita.

Fiske on saanut pahamaineisen kulttuuripopulistin leiman (McGuigan 1991). Kritiikki on ollut kohdallista, joskin jossain määrin ylimitoitettuakin. Populaarikulttuuristen tekstien lukeminen voi olla vastustavaa, mutta ei ehkä yhtä abstraktilla ja systemaattisel-

la tavalla kuin Fiske ja varsinkin monet hänen siteeraajistaan antoivat ymmärtää.

Kulttuurintutkimuksessa vaikuttaneen vastaanottotutkimuksen teoreettiset taustat olivat siis varsin toiset kuin mannermaisessa reseptioestetiikassa, joka nojautui venäläiseen formalismiin, hermeneutiikkaan ja fenomenologiaan. Kulttuurintutkimus taas sai vaikutteita strukturalismista ja jälkistrukturalismista. Reseptioestetiikkaa ei hyödynnetty juuri lainkaan. Huomio kääntyi sellaisiin asioihin kuin katsomis- ja käyttökontekstit, vertaiskontekstit ja tulkintakehykset. Käyttöjen ja funktioiden tarkastelu korostuu kahdessa merkittävässä fantasian lapsilukijoita käsittelevässä tutkimuksessa *Children and their Make-Believe Worlds of Fantasy* (Götz, Lemish, Aidman & Moon 2005) ja *Powerful Magic* (Mikkelsen 2006), joskaan ei kulttuurintutkimuksen kehyksessä. Kumpikin teos korostaa fantasiaa lasten omien kokemusten sanallistajana ja voimaistavana kirjallisuutena.

1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa muotoutui erityisesti Henry Jenkinsin ja John Tullochin tutkimusten innoittamana suoranainen fanitutkimuksen koulukunta, jonka kohteena oli usein nimenomaan fantasian fanius. Jenkinsin ja Tullochin *Science Fiction Audiences* (1995) käsittelee kultti-ilmiöiksi nousseita mediailmiöitä kohteenaan amerikkalainen *Star Trek* ja brittiläinen *Doctor Who*. Paljon kertoo fanitutkimuksen nopeasta muutoksesta vuonna 2015 ilmestyneen Matt Hillsin tutkimuksen nimi *Doctor Who. The unfolding event – Marketing Merchandising and Mediatizing a Brand Anniversary*. Fanitutkimuksen kautta kävi ilmi, että fanius tuntui olevan kauan etsitty avain laajoihin yleisöihin – asia, jonka TV-sarjojen, elokuvien ja pelien tuottajat ottivat näppärästi käyttöönsä luoden fantasiatuotteille globaalit yleisöt (ks. Välisalon & Hirsjärven luku ”Fantastinen fanius” tässä teoksessa).

2010-luvulla vastaanoton tutkimukseenkin on tullut uusia painotuksia. Jenkinsiin nojautuen on tarkasteltu vastaanoton yhteyttä niin sanottuun konvergenssikulttuuriin. Transmediaalisuuden tutkimus ja pelitutkimus taas ovat alueita, joilla fantasia on näkyvästi mukana ja joilla on väistämättä kysymys vastaanoton tarkastelusta

laajassa mielessä, koska sekä pelien että transmedian kohdalla selkeää kohdetekstiä on vaikea hahmottaa ja käyttöaspekti sekä käyttäjän aktiivisuus korostuvat.

Miten sitten fantasian vastaanottoa voi tutkia? Seuraavassa tarkastelemme muutamaa erilaista fantasiateosten vastaanottoon liittyvää tutkimushanketta ja kiinnitämme erityistä huomiota niissä tehtyihin metodisiin valintoihin.

Young people reading fantasy – pieni kansainvälinen tutkimus haasteineen

Young people reading fantasy oli osa Itämeren alueen kirjallisten keskusten kehittämishanketta, Baltic Ringiä (ks. Hirsjärvi 2006a ja 2006b; Hirsjärvi & Kovala 2021). Sen toisen vaiheen yhteydessä toteutettiin fantasian vastaanottoa tarkastellut vertaileva tutkimushanke Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuksessa. Kuudessa Itämeren alueen maassa luetutettiin vuonna 1993 15–17-vuotiailla koululaisilla Ursula K. Le Guinin novelli ”Kerastaasi” (engl. alkup. ”The Kerastion”).

Tavoite oli vertailla novellin vastaanottoa esimerkiksi sukupuolen, muun kirjallisuuden ja elokuvien harrastuneisuuden sekä oppilaiden esiin nostamien havaintojen suhteen. Taustalla oli ajatus tarkastella vastauksia kulttuuristen siirtymien ja globalisaation, individualisaation, median ja arvojen näkökulmasta. Tutkimuksen tekoaikaan fantasian suosio tuntui olevan nousussa – puhuttiin ”fantasiabuumista” – ja *The Lord of the Rings* -trilogia oli kansainvälisesti luetuin fantasiateos, mutta fantasian jättisuosio oli silti vasta tulossa. Suosion nousu näkyi vuosisadan vaihteessa ja 2000-luvun alussa muun muassa Harry Potter-ilmiönä kirjallisuudessa ja elokuvina, supersankarien paluuna ja ennätysyleisön saaneen *Tulen ja jään laulu* -kirjasarjan *Game of Thrones* -televisioversiona.

Tutkimuksessa tarina annettiin nuorille vailla kirjoittajan nimeä tai taustatietoja. Heitä pyydettiin kirjoittamaan kolmesta asiasta: 1) mistä heidän mielestään tarinassa oli kyse, 2) millaisia tunteita se

heissä herätti ja 3) mitä he itse pitivät tarinasta. Vertailun metodisena mallina käytettiin Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen aikaisempaa tutkimusta Rosa Liksomin novellin vastaanotosta kuudessa Euroopan maassa (ks. Vainikkala & Kovala 2000; Jokinen & Kovala 2004). Sen mukaisesti kvalitatiivista vertailua pyrittiin täydentämään refleksiivisellä rakenneosalla, jossa kontekstien erot nostettaisiin systemaattisesti erilliseen tarkasteluun.

Joitakin hyvin kiinnostavia asioita nousi esiin. Suomalaisessa aineistossa Le Guinin novelli koettiin yleisesti ottaen hyvin vaikeaksi, jopa vastenmieliseksi. Tarkasteltaessa paljon lukevien, vähän lukevien sekä scifin ja fantasian lukijoiden vastauksia, esiin nousi eroja, jotka haastoivat ennakko-oletuksia. Scifin suurlukijoille teksti olikin helppo, jopa ennalta-arvattava. Fantasiaa paljon lukeville novelli ei ollutkaan sen helpompi kuin muillekaan. Yllätys oli myös, että vähän lukevat pojat sekä inhosivat tekstiä että kokivat sen jopa innostavan haastavaksi. Scifin ja fantasian lukeminen taas näytti korreloivan laajan ja aktiivisen lukemisen kanssa (Hirsjärvi 2005; Hirsjärvi 2006). Havainto on linjassa Lehtovaaran ja Saarisen (1975) edellä mainitun tutkimuksen tulosten lisäksi myös Annikka Suonisen *Babylon 5* -televisiosarjan faneja käsittelevän tutkimuksen kanssa (Suoninen 2005).

Suuret vastaanottotutkimukset: *The Lord of the Rings* -trilogia ja *Hobitti*-trilogia

Seuraavaksi tarkastelemme kahta laajaa ja globaalia vastaanottotutkimushanketta. Baltic Ringin aikaan oli jo meneillään yksi Aberystwythin yliopiston professori Martin Barkerin ideoimista ja käynnistämistä laajoista yleisötutkimushankkeista. Vuonna 2003 tehtiin ensimmäinen koekyselylomake *The Lord of the Rings* -elokuvien katsojille. Tutkimuksen suunnittelu- ja toteutusprosessi on luettavissa Kate Eganin ja Martin Barkerin artikkelissa (Egan & Barker 2006). Artikkeli kertoo kansainvälisen kokeellisen projektin metodisista ongelmista ja siitä, miten eri seikat alkaen käännöskysy-

myksistä, monitieteisen tutkijaverkoston intresseistä ja maiden tilastojen keruun eroista vaikuttivat tutkimuksen kysymyksenasetteluihin. Demografisten taustatietojen keruun kohdalla tulivat taas esiin maiden väliset erot joissakin kohden, kuten esimerkiksi koulutustasojen, ikäryhmien tai työn ja tuloluokkien suhteen.

Barker oli tehnyt aikaisemminkin populaarikulttuuriin liittyviä vastaanottotutkimuksia kokeilevalla otteella (esim. Barker 1997; 2003), ja se näkyi nytkin. Hänen intresseissään oli laajentaa metodisia lähestymistapoja ja yhdistellä tilastollista ja laadullista tutkimusta. *The Lord of the Rings* -tutkimuksessa käytettiin monivalintakysymyksiä, ja vastaajaa pyydettiin sitten kertomaan avoimella kysymyksellä, miksi hän valitsi niin kuin valitsi. Tuloksena oli kahdentoista maan poikkikulttuurinen vertailukelpoinen ja rikas aineisto (24 739 vastaajaa). Yhteinen tietokanta antoi mahdollisuuden tehdä kansainvälisestä yleisöstä vastaanoton analyyseja, joihin aikaisemmin ei ollut mahdollisuutta. Esiin nousivat muun muassa sen vaikutus, kuinka kauan Tolkienin käännökset olivat olleet eri maissa luettavina, lukemisharrastuksen vaikutus, ja tarinamaailman kokemusten erot maittain.

The Lord of The Rings -tutkimusta seurasi toinen Martin Barkerin käynnistämä laaja kansainvälinen vastaanottotutkimus. Vuonna 2013 aloitettu tutkimus pysytteli Tolkienin maailmassa ja käsitteli niin ikään Peter Jacksonin ohjaaman *Hobitti*-trilogian vastaanottoa. Tutkimus kulki selkeästi *The Lord of the Rings* -vastaanottotutkimuksen jalanjäljissä, mutta siitä tuli edeltäjäänsä huomattavasti laajempi. Tutkimuksessa oli mukana tutkijoita 46 maasta. Kyselylomake käännettiin 34 kielellä, ja vastauksia saatiin lopulta yli 36 000. Mukana tutkimuksessa oli suomalaisia tutkijoita ja kyselylomake käännettiin suomeksi. Mukana tutkimusten tuloksia oli analysoimassa myös suomalainen tutkijaryhmä tohtori Irma Hirsjärven johdolla ja Suomen kulttuurirahaston rahoittamana.

Hobitti-trilogian vastaanoton tutkimiseen suunniteltu kyselylomake otti vaikutteita *The Lord of the Rings* -tutkimuksen kyselylomakkeesta. Kyselylomakkeessa oli aiempaan tapaan määrällisiä ja laadullisia kysymyksiä. Kyselyn avulla selvitettiin muun muas-

sa vastaajien käsitystä fantasian roolista nyky-yhteiskunnassa sekä vastaajien käsitystä *Hobitti*-trilogian suhteesta J. R. R. Tolkienin kirjoittamaan alkuperäisteokseen. Vastaajat kyselyyn saatiin ensisijaisesti levittämällä kyselyä niin sosiaalisessa kuin printtimediassa.

Hankkeen vahvuutena (ja toisaalta myös haasteena) voidaan pitää avoimien kysymysten sekä monivalintakysymysten yhdistämistä: tämä mahdollisti useampia tapoja lähestyä ja analysoida aineistoa (Barker & Mathijs 2016). Osa hankkeen piirissä tehdystä tutkimuksesta keskittyi puhtaasti määrälliseen analyysiin ja osa laadulliseen analyysiin, osa vuorostaan yhdisteli eri analyysimenetelmiä ja pyrki kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen aineiston hyödyntämiseen rinnakkain.

Mitä tutkimuksen myötä sitten selvisi? Martin Barkerin ja Ernest Mathijsin (2016) mukaan voidaan nimetä ainakin kaksi keskeistä löydöstä. Ensinnäkin siinä missä *The Lord of the Ring*s -trilogiaa laajasti ylistettiin sitä koskevassa vastaanottotutkimuksessa, arviot *Hobitti*-trilogiasta olivat huomattavasti kriittisimmät. Tähän vastaajat antoivat useita syitä. Keskeiseksi nousi alkuperäisteoksen ja elokuvan välinen suhde, ja muun muassa Suomessa asuvista vastaajista ne vastaajat, jotka olivat lukeneet kirjan, antoivat elokuville keskimääräistä huonomman arvosanan (Koistinen ym. 2016). Vastaavia tuloksia saatiin myös portugalilaisilta ja itävaltalaisilta vastaajilta (Trültzsch-Wijnen & Sousa 2016)

Minkä elokuvissa sitten kerrottiin olevan pielessä? Vastaajat nostivat esiin muun muassa uskollisuuden puutteen alkuperäisteokselle, elokuvien pituuden ja määrän suhteessa alkuperäisteokseen sekä runsaan erikoistehosteiden käytön (Barker & Mathijs 2016). Osa vastaajista koki, että elokuviin tehdyt lisäykset eli hahmot tai tapahtumat, jotka eivät esiintyneet alkuperäisteoksessa, olivat sopimattomia (Korpua 2017). Jyrki Korpua on tarkastellut elokuviin lisätyn hahmon, naishaltia Taurielin, ristiriitaista vastaanottoa artikkelissaan Suomessa asuvien vastaajien vastauksia tutkimalla. Hän toteaa, että valtaosa vastaajista, jotka mainitsivat Taurielin vastauksissaan, kokivat hahmon ja hänen roolinsa elokuvassa, erityises-

ti romanttisen suhteen kääpiö Kilin kanssa, ristiriitaiseksi Tolkienin luoman maailman kanssa. (Korpua 2017, 207–210).

Kuten vastaanottotutkimuksen perusolettamuksiin kuuluu, katsojat eivät neuvottele teoksen merkitystä tyhjiössä. Mielenkiintoista *Hobitti*-trilogian vastaanottoa tarkasteltaessa onkin huomata, kuinka vahvasti elokuvien vastaanotto kietoutuu yhteen vastaajien kirjasta muodostamien mielipiteiden kanssa. Osa vastaajista myös luki *Hobitti*-trilogian eräänlaisena *Taru sormusten herrasta* -trilogian alustuksena. Osa taas ymmärsi *Hobitti*-trilogian koko Tolkienin *imaginariumin* kautta. Ilmiötä voi tarkastella adaptaation ja transmedian käsitteiden kautta. Kuten Aino-Kaisa Koistinen ja Tanja Välisalo kirjoittavat toisaalla tässä teoksessa, transmedia viittaa saman tarinan kertomiseen tai jaetun universumin rakentumiseen useammassa eri mediassa. Siinä missä osa vastaajista mielsi *Hobitti*-trilogian pikemminkin adaptaationa kirjasta, osa taas arvioi sitä osana laajempaa tarinamaailmaa, joka koostuu niin Tolkienin kirjoittamista kirjoista kuin aiemmista elokuvista ja muista Tolkienin maailman tarinoita käyttävistä ja kommentoivista teksteistä (ks. myös Trültzsch-Wijnen & Sousa 2016).

Fantasia, yhteiskunta, identiteetti

Sen lisäksi että *Hobitti-trilogiaa* tulkittiin niin kirjan, *Taru sormusten herrasta* -trilogian, kuin Tolkienin koko tuotannon valossa, tulkittiin trilogiaa myös laajempien teemojen kautta. Vastaanotto tapahtuukin aina aikansa yhteiskunnallisissa kehyksissä. Näin ollen toinen hankkeen suurista löydöksistä oli se, että vastaajat toivat katselukokemuksessaan esiin fantasian rajoja ylittäviä teemoja (ks. myös Barker & Mathjis 2016; Koistinen ym. 2016). Fantasia toimi näissä tapauksissa muun muassa yhteiskunnallisen diskurssin välineenä siinä missä yhteiskunnalliset utopiatkin 1800-luvun lopulla sekä kietoutui vastaajien omaan henkilöhistoriaan ja merkityksen muodostamisen tapoihin. Aino-Kaisa Koistinen kollegoineen toteaa, että *Hobitti*-trilogian vastaanotossa näkyvätkin niin

vastaajien henkilökohtaiset merkityshistoriat kuin yhteiskunnalliset teemat, joiden kautta trilogiaa tulkitaan suomalaisten vastaajien keskuudessa. Toisaalta trilogiaa käytettiin myös välineenä, jonka kautta yhteiskunnallista teemoista voitiin keskustella: Uwe Hasebrink ja Ingrid Paus-Hasebrink (2017) huomauttavat, että moni vastaaja toi vastauksissaan esiin pakolaisuuteen liittyviä yhteiskunnallisia teemoja.

Fantasia osana yhteiskunnallista diskurssia on keskeisenä premissinä myös kolmannessa suuressa vastaanottotutkimuksessa, vuosien 2016–2018 *Game of Thrones* -tutkimuksessa, jonka raportointi on tätä kirjoitettaessa vielä kesken.

Metodisia näkökohtia

Reseptio ei ole tutkimuskysymys. Vastaanotonkin tarkastelu vaatii näkökulman, josta käsin merkityksen muodostumista tarkastellaan ja luonnollisesti aineiston ja menetelmät joihin tulokset pohjataan. Vastaavasti tulokset ovat riippuvaisia valitusta näkökulmasta – mitään yleistä ja lopullista selontekoa reseptiosta ei voi tehdä.

Erilaisiin tutkimustarkoituksiin sopivat erilaiset menetelmät ja suhdanteista huolimatta kannattaa pitää silmällä myös muita kuin ajanomaisia menetelmiä. Tekstikeskeisemmät otteet lähtevät tietyistä tekstien piirteistä ja tarkastelevat sitä, miten nuo piirteet ”lyövät läpi” vastaanotossa. Fenomenologinen reseptiotutkimus ja monet *reader response* -lähestymistavat katsovat tarkemmin lukemistai katsomistapahtumaa, yleensä tutkijaluennan pohjalta, ja pyrkivät selvittämään sen dynamiikkaa. Strukturalistinen ote pyrkii tunnistamaan tekstiin koodatun, vastaanottajalle ehdotettavan merkityksen ja siihen eri tavoin suhtautuvat lukutavat. Etnografian tavoitteena on hahmottaa tarkasti vastaanoton kontekstit, aivan erityisesti arkiset käyttökontekstit. Sitä on käytetty erityisesti fantasian faniuden tutkimuksessa.

Myös survey-tutkimuksilla on annettavaa – ne voivat tarjota yleistettävää tietoa fantasian lukijakunnasta ja fantasiaharrastuksen

konteksteista. Fantasian vastaanotosta onkin survey-tutkimuksia, joissa kvantitatiivinen analyysi on keskeisellä sijalla. Esimerkiksi fantasian ja tieteiskirjallisuuden lukijakunnista on tehty lukijatutkimusta, jossa on kartoitettu lukijakuntien koostumusta, lukumieltymyksiä, asenteita ja harrastuksia (Dubinsky 2017; Menadue & Jacubs 2018.) Suuret kansainväliset vastaanottotutkimukset taas tuovat esille erilaisia tapoja analysoida laajaa määrällistä ja laadullista aineistoa. Niiden myötä tulee esiin laaja kirjo erilaisia teoreettisia viitekehyksiä, jota voidaan hyödyntää tutkittaessa fantasian vastaanottoa.

Suurissa kansainvälisissä surveytutkimuksissa on myös haasteensa: Martin Barker ja Kate Egan (2006) tuovat esiin kolme keskeistä haastetta *The Lord of The Rings* -vastaanottotutkimuksen toteuttamisessa: tutkimukseen osallistuneiden maiden ja tutkijoiden erilaiset tutkimustraditiot, kyselylomakkeen kääntäminen monelle kielelle ilman että kysymysten merkitys radikaalisti muuttuu sekä kyselyn ja projektin hallinnoiminen. Kun tarkastellaan asiaa survey-tutkimuksen näkökulmasta, kysymysten kääntämiseen liittyvät haasteet lienevät keskeisimmät, varsinkin jos eri maiden vastauksia halutaan vertailla määrällisin metodein. Laajat vastaanottotutkimukset ovat kuitenkin saavuttaneet suosiota; jo pelkästään *Hobitti*-trilogiasta niitä tehtiin ainakin kaksi: esittelemämme Martin Barkerin johtama hanke sekä niin ikään globaali fanitutkimus, josta on julkaistu kirja *Fans, blockbusterisation, and the transformation of cinematic desire: global receptions of the Hobbit film trilogy* (Michelle ym. 2017). Tutkimuksia erotti muun muassa jälkimmäisen keskittyminen Q-metodologiaan (ks. esim. Watts & Stenner 2012), joka sekin yhdistelee laadullisen ja määrällisen tutkimuksen elementtejä ja sopii erityisesti subjektiivisten näkemysten tarkasteluun.

Kulttuuritilastojen käyttö on suositeltavaa, sillä ne antavat pohjaa kulttuurituotteiden käytön tarkastelulle. Ne tuovat esiin demografisia eroja, joihin voi etsiä selityksiä aineistosta tai jotka selittävät esimerkiksi yhteyksiä koulutuksen ja taloudellisten tai maantieteellisten ja kielellisten seikkojen suhteen. Esimerkiksi ensim-

mäinen sellainen Tilastokeskuksen kysely, jossa kysyttiin faniudesta, toi esiin yllättävästi sen, että nuoret ja ikääntyneet ovat aktiivisimpia faneja (Liikkanen 2005). Tämä saattaa liittyä käytettävissä olevaan vapaa-aikaan, mutta havainnon tarkempi analyysi jäi tuolloin tekemättä. Esimerkiksi Martin Barkerin tutkimuksissa laadulliset ja määrälliset tulokset tuottavat kiinnostavia tutkimuskysymyksiä ja tuloksia, joita ei muuten olisi tullut näkyviin. Barkerin hankkeissa pyrittiin kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen välisen kuilun silloittamiseen. Niissä keskeinen käsite on *pattern* – säännönmukaisuus. Näin pyritään välttämään – tulkintamme mukaan – korrelaation käsitteeseen liittyvät epistemologiset sitoumukset niin, että tutkimuksessa voidaan silti tarkastella esimerkiksi vastausten välisiä riippuvuuksia ja näiden muodostamia rakenteita.

Vertailevan tutkimuksen, josta edellä esitellyt tapaukset ovat esimerkkejä, vahvuus on siinä voimassa, jolla se voi nostaa näkyviin sellaiset fantasian vastaanoton kontekstuaaliset piirteet, jotka muuten eivät näkyisi (esim. Götz, Lemish, Aidman, & Moon 2005).

Vertailevan otteen ohella transmediatutkimus on tullut yhä vahvemmaksi osaksi vastaanottotutkimusta (ks. Koistisen & Välisalon luku ”Fantasia ja transmedia” tässä teoksessa). Transmediatutkimus ottaa huomioon sen, että 2000-luvulla suuri osa kulttuurituotteista avautuu meille usean median kautta, usein jokaisen median tuodessa jotain uutta tarinaan tai tarinamaailmaan tavalla, johon se on erityisen sopiva. Fanitutkimus puolestaan fokusoi tutkijat tarkastelemaan faniyhteisöjen rakenteita ja sitä miten fanit käyttävät fanittamaansa tuotetta: muun muassa fanifiktio tuo esiin sen, kuinka fanit aktiivisesti sekä haastavat teosten merkityksiä kuin myös tuottavat lisää materiaa sen fiktiiviseen maailmaan.

Mitä erityisesti fantasian vastaanoton tarkastelussa on hyvä ottaa huomioon? Yksi erityishuomion kohde on lajityyppi. Fantasia kuvaa maailmoja, joita ei ole, tai maailmaa, joka on jollakin tavalla vinksallaan tai murtunut, niin että epätodellinen ja todellinen sekoittuvat. Siirtymä toiseen maailmaan tapahtuu esimerkiksi C. S. Lewisin *Narnia*-sarjassa, jossa ullakolla olevan kaapin kautta voi

sananmukaisesti kävellä toiseen maailmaan. *Harry Potterissa* taas fantasiamaailma ja ”jästien” realistinen maailma sananmukaisesti lomittuvat. Tämä pakottaa lukijan irrottamaan ennakkokäsityksistään, kun hänen pitää myös osata koota vihjeistä tuntematonta maailmaa ja sen asukkaita. Lajityypin merkitystä fantasian vastaanotossa ovat tarkastelleet muuan muassa Amaryll Beatrice Chanady (1985), Irma Hirsjärvi (2006; 2009), Mari Jämsen (2010) ja Esko Miettinen (2004).

Yhteenvetoa

Voidaan sanoa, että fantasia on suhteellisen itsetietoinen genre. Se tarkoittaa sitä, että fantasian tuottajat ja harrastajat ovat usein korostetun aktiivisia (Chanady 1985, 96) ja korostetun tietoisia lajityypin aikaisemmasta stigmasta ja sijoittumisesta marginaaliin. Tämä muodostaa sekä itse fantasiateksteille että vastaanoton tutkijalle yhden subtekstin, josta tutkijan tulee olla tietoinen. Fantasian paljon puhuttua eskapismiluonnettakin on syytä tarkastella tätä kautta. Lajityypin leikkiluonne on epätavallisen vahva, yhtä vahva kuin lajityypille ominainen yhteiskunnallisten asioiden viistovalaisu. Eskapismi ei tällöin ole pakoa jostakin vaan vapautus jostakin (O’Keefe 2004). Nimenomaan maailmoihin siirtymisen ja kiinnittymisen tavat ja funktiot ovat keskeisenä kohteena monessa fantasian vastaanottoa käsitelleessä tutkimuksessa (Götz, Lemish, Aidman & Moon 2005; Mikkelsen 2005; O’Keefe 2003), eikä kysymys helposti tyhjene, sillä ilmiö vaihtelee kontekstin mukana.

Toisaalta on hyvä muistaa myös 2000-luvun yleisön globaali luonne, joka tulee esiin maailmanlaajuisesti käytetyissä meemeissä – aina *The Lord of the Rings* -trilogiasta lähtien. Jotain kertoo esimerkiksi se, että vaikka *Game of Thrones* on amerikkalainen TV-sarja, ja nähtävissä HBO:lta, sen sarjan osat esitetään ensimmäisen kerran maailmanlaajuisesti yhtä aikaa, fanien odotuksen ja reaktion yhtäaikaistamiseksi globaaleissa keskusteluissa. Fantasian harrastajia näyttää yhdistävän varhainen lukemaan oppiminen ja se,

että he ovat kaikessa mediakäytössä niin sanottuja kärkikäyttäjiä. Tämä kaikki huomioon ottaen ei ole yllätys, että he ovat myös tuottavia: luovat julkaisuja, julkaisu- ja keskustelualustoja, , verkostoja, tapahtumia ja tekstejä.

Yhteiskuntakriittistä potentiaalia on pidetty fantasian – sen sisällä erityisesti scifin – ominaisuutena. Viimeistään *Harry Potterin* sangen suoraan fasismin nousua kuvaava sarja, ja selkeästi luokkayhteiskuntaa analysoiva *Hunger Games* -kirjasarja ja molempien elokuvaproduktiot toivat näkyviin fantasian mahdollisuuden käsitellä poliittisia kysymyksiä kriittisesti. *Game of Thrones* on tälle suoraa jatkumoa. Fantasiassa yhdistyy feminismin ”henkilökohtainen on poliittista”, sillä näissä kertautuu pienen ihmisen merkitys fiktiivisen maailmanhistorian myllerryksen osana, mutta usein myös aktiivisena vaikuttajana. Sankari ei ole enää lohikäärmeen voittava uljas ritari, neuvokas neito tai nokkela poika, vaan ratkaisun hetkellä ihmiseksi kutistuva hahmo, joka silti voittaa pelkonsa.

Lopuksi on muistettava, että nämä näkökohdat eivät voi olla yhtä aikaa lähtökohtia ja tuloksia vaan niiden tulee olla aitoja avoimia kysymyksiä. Vastaanotto saattaa yllättää. Juuri tässä on vastaanoton tarkastelun mahdollinen merkitys: se voi tarkistaa ja korjata fantasiaa ja sen vastaanottoa koskevia käsityksiä ja sitä kautta laajentaa ymmärrystämme siitä, miten fantasia toimii.

LÄHTEET

Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta 1931 (1932). Helsinki: Valtion kirjastotoimisto.

Barker, Martin (1997) Taking the extreme case: Understanding a fascist fan of Judge Dredd. In Cartmell, D., Kaye, H., Hunter, I. & Whelehan, I. (toim.) *Trash aesthetics: popular culture and its audience.* London: Pluto Press, 14–30.

Barker, Martin (2003) Crash, theatre audiences, and the idea of 'liveness'. S*tudies in Theatre and Performance* 23:1, 21–39.

Barker, Martin & Mathijs, Ernest (2016). Introduction: The World Hobbit Project. *Participations* 13:2, 158–174.

Chanady, Amaryll Beatrice (1985) *Magical realism and the fantastic*. *Resolved versus unresolved antinomy*. New York & London: Garland.

Dubinsky, Tina (2017) Science fiction and fantasy readers: more fantasy, less romance. http://tinadubinsky.com/fantasy-readers/ (Luettu 31. 1. 2019).

Egan, Kate & Barker, Martin (2006) *Rings* around the World: notes on the challenges, problems & possibilities of international audience projects. *Participations. Journal of Audience & Reception Studies*, 3:2. https://www.participations.org/volume%203/issue%202%20-%20special/3_02_eganbarker.htm. (Luettu 30. 3. 2021).

Fish, Stanley (1980) *Is there a text in this class? The authority of interpretive communities*. Cambridge: Harvard University Press.

Gray, Jonathan (1997) New audiences, new textualities: anti-fans and non-fans. *International Journal of Cultural Studies* (6) 1, 64–81.

Gray, Jonathan (2002) Exploring new audiences. Anti fans, non-fans and new fans. Esitelmä neljännessä Crossroads-konferenssissa. Tampere 30.6.2002.

Gray, Jonathan (2005/2004) Antifandom and moral text. *American Behavioral Scientist* (48) 7, March: 840–858.

Götz, Maya, Lemish, Daf, Aidman, Amy & Moon, Hyesung (2005) *Children and their make-believe worlds of fantasy: When Harry Potter meets Pokemon in Disneyland.* Mahwah: Lawrence Erlbaum.

Hasebrink, Uwe & Paus-Hasebrink, Ingid (2016) Linking fantasy to everyday life: patterns of orientation and connections to reality in the case of The Hobbit. *Participations: Journal of Audience & Reception Studies* 13.2: 223–245.

Hietala, Veijo (2004) Kevyestä vakavaa: John Fiske ja populaarikulttuuri tutkimuskohteena. Teoksessa Inka Salovaara-Moring & Sanna Valtonen (toim.) *Tuo Mörä*, *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Irma (2004) Suomenkielisen tieteiskirjallisuuden juuret. Teoksessa Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi & Urpo Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Hirsjärvi, Irma (2005) Scifi, aktivismia kirjallisuudessa. Teoksessa Susanna Paasonen (toim.) *Aktivismi. Verkostoja, järjestöjä ja arjen taitoja*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus, 193–214.

Hirsjärvi, Irma (2006a) Fantasiaa lukemassa. Vastaanottotutkimus suomalaisista nuorista lukemassa Ursula K. Le novellia Kerastaasi. *Portti* 25:2, 8–15.

Hirsjärvi, Irma (2006b) Recognising the fantasy literature genre. *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, 3:2. http://www.participations.org/volume%203/issue%202%20-%20special/3_02_hirsjarvi.htm. (Luettu 31. 1. 2019).

Hirsjärvi, Irma (2009) *Faniuden siirtymiä. Suomalaisen science fiction -fandomin verkostot.* Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 98. Jyväskylä: Nykykulttuuri.

Hirsjärvi, Irma & Kovala, Urpo (2021) Youth reading fantasy in a comparative perspective. http://urn.fi/URN:ISBN: 978-951-39-8582-0.

Hirsjärvi, Irma, Kovala, Urpo & Ruotsalainen, Maria (2016) Patterns of reception in Denmark, Finland, and Sweden: In search of interpretive communities. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies,* Volume 13:2, 263–288.

Jokinen, Kimmo & Kovala, Urpo (2004) Laadullinen vertaileva tutkimus. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Arminen (toim.) *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY 2004, 81–95.

Jämsen, Mari (2010) *Reaalifantasia fantastisen kirjallisuuden lajityyppinä*. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, taideaineiden laitos.

Kirjaston tilastoja. Risingshadow-sivusto. https://www.risingshadow.fi/library/statistics?post=released&fbclid=IwAR05TAPUzNuCjOBUeHkDwoMgCP62GuJyzx5bDPet7jYjM2j5WHPGDNqWzQw. (Luettu 19. 2. 2019).

Koistinen, Aino-Kaisa, Ruotsalainen, Maria & Välisalo, Tanja (2016) The World Hobbit Project in Finland: audience responses and transmedial user practices. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies*, Volume 13:2, 356–382.

Korpua, Jyrki (2017) What about Tauriel? From divine mothers to active heroines – the female roles in J. R. R. Tolkien's legendarium and Peter Jackson's movie adaptations. Teoksessa Francesca T. Barbini (toim.) *Gender identity and sexuality in current fantasy and science fiction*. Edinburgh: Luna Press Publishing, 207–228.

Kovala, Urpo (1992) *Väliin lankeaa varjo. Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 29. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kovala, Urpo (1993) Studying the first level of reception: Some methodological considerations. Teoksessa Erkki Vainikkala (toim.), *The cultural study of reception*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 34–42.

Kuivasmäki, Riitta (1990) *Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851–1899.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lehtovaara, Arvo & Saarinen, Pirkko (1976) *Nuorten mielikirjallisuus*. Helsinki: Otava.

Liikkanen, Mirja (2005) Yleisönä – kodin ulkopuolella ja kotona. Teoksessa Mirja Liikkanen, Riitta Hanifi & Ulla Hannula (toim.) *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 65–100.

McGuigan, Jim (1992) *Cultural populism*. London & New York: Routledge.

Menadue, Christopher Benjamin & Jacubs, Susan (2018) Who reads science fiction and how do they feel about science? Preliminary findings from an online survey. *SAGE OPEN* 8:2. https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244018780946. (Luettu 31. 1. 2019).

Michelle, Carolyn, Davis, Charles H., Hardy, Ann L. & Hight, Craig (2017) *Fans, blockbusterisation, and the transformation of cinematic desire: global receptions of The Hobbit film trilog*y. London: Palgrave Macmillan.

Miettinen, Esko (2004) *Velhot, örkit, sankarit: johdatus fantasian maailmaan.* Helsinki: Kirjapaja.

Mikkelsen, Nina (2006) *Powerful magic – learning from children's responses to fantasy literature*. New York: Teachers' College Press.

Nikunen, Kaarina (2005) *Faniuden aika*. Tampere: TUP.

O'Keefe, Deborah (2004) *Readers in Wonderland. The liberatory worlds of fantasy fiction from Dorothy to Harry Potter*. New York & London: Continuum.

Qvist, Martti & Jyrkilä, Faina (1960) *Lukemisharrastus: Helsingissä suoritettu haastattelututkimus*. Hämeenlinna: Karisto.

Saarinen, Pirkko & Korkiakangas, Mikko (1997) *Ihanaa vai pitkäveteistä? Lukeminen nuorten harrastuksena.* Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Seppänen, Janne (2005) *Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle*. Tampere Vastapaino.

Siikilä-Laitila, Minna (tulossa) *"There is not a single original thought in Eragon". Tekijyys, intertekstuaalisuus ja fandom verkon fantasiakirjakeskusteluissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Soikkeli, Markku (2013) Peikkoja, papukaijoja ja laulajauroksia. Teoksessa Mika Hallila, Yrjö Hosiaisluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus. 1. Lajeja, poetiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 289.

Suoninen, Annikka (2003) Harmillisen loistava sarja. Babylon 5 nuorin silmin. Teoksessa Tuija Modinos ja Annikka Suoninen (toim.) *Merkillinen media. Tekstit nuorten arjessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Soveltavan Kielentutkimuksen Keskus, 205–204.

Trültzsch-Wijnen, Sascha & Sousa, Vanda de (2016) Watching The Hobbit in two European countries: The views of younger audiences and readers in Austria and Portugal. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies,* 13:2, 469–495.

Vainikkala, Erkki & Kovala, Urpo (2000) Reading a story, reading cultures. Research procedures, theoretical considerations, comparisons. Teoksessa Urpo Kovala & Erkki Vainikkala (toim.) *Reading cultural difference. The reception of a short story in six European countries*. Publications of the Research Unit for Contemporary Culture, 63. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 13–72.

Watts, Simon & Stenner, Paul (2012) *Doing Q methodological research. Theory, method and interpretation*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: SAGE. https://dx.doi.org/10.4135/9781446251911